

МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ОБЛІКУ: ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

SCIENTIFIC RESEARCH METHODS IN ACCOUNTING: CONCEPTS AND CHARACTERISTICS

Стаття присвячена аналізу стратегічних методологічних положень наукових досліджень в обліку та їх практичній реалізації через методи дослідження. Розглянуто поняття методу як комплексу прийомів, спрямованих на досягнення визначених завдань та цілей дослідження. Здійснено класифікацію методів наукових досліджень за методологічними рівнями, видами та сферами застосування. Особливу увагу приділено специфічним методам облікових досліджень, зокрема методам балансових узгоджень, інвентаризації, документального підтвердження, калькуляції та фінансового аналізу. Відзначено взаємозв'язок теоретичних і емпіричних методів, що забезпечує всебічне пізнання об'єкта дослідження. Зроблено висновок про необхідність систематизації методів і їх комплексного використання для підвищення ефективності наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку.

Ключові слова: методи дослідження, бухгалтерський облік, емпіричні методи, теоретичні методи, класифікація методів.

The article analyzes strategic methodological principles of scientific research in accounting and their practical implementation through research methods. The term "method" is considered as a set of techniques aimed at solving specific tasks and achieving research objectives. The classification of scientific research methods is provided according to methodological levels, types, and areas of application. Special attention is given to specific accounting research methods, including the method of balance reconciliation, inventory method, documentary confirmation, cost calculation, and financial analysis. The study highlights the importance of empirical and theoretical research methods, emphasizing their interconnection and role in comprehensive knowledge acquisition. Empirical methods, such as observation, measurement, and experimentation, are presented as key tools for collecting primary data, while theoretical methods, including analysis, synthesis, abstraction, induction, deduction, and modeling, are essential for deep understanding and generalization of accounting phenomena. Additionally, the article focuses on the classification of research methods based on their characteristics and application in accounting. Organizational, empirical, and data processing methods are discussed in detail. The complex methodological structure of modern research is underscored, requiring the systematization and classification of the main methods used in accounting studies. The study provides a detailed description of specific methods unique to the accounting field, noting their significance for solving various accounting tasks, such as evaluating financial performance, analyzing economic transactions, and improving accounting systems. The article concludes that accounting research represents a systematic process of comprehensive analysis using appropriate scientific methods. The effective selection and combination of methods depend on the research objectives, the nature of the collected data, and the conditions under which the research is conducted. The necessity of using a set of methods that are constantly improved during the research process is emphasized. Practical recommendations are provided for choosing suitable methods depending on the research task, hypothesis formulation, and the researcher's level of expertise.

Key words: research methods, accounting, empirical methods, theoretical methods, method classification.

УДК 657.330

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.15-52>

Шрам Т.В.¹

к.е.н., доцент,

Херсонський національний технічний
університет

Shram Tetiana

Kherson National Technical University

Постановка проблеми. Вибір методів наукового дослідження є критично важливим етапом у будь-якій науковій роботі. Від правильності цього вибору залежить достовірність, об'єктивність та успіх всього дослідження. Існує ряд проблем, з якими стикаються дослідники при виборі методів.

Проблеми вибору методів наукового дослідження включають: недостатнє розуміння сутності методології та методів, де часто дослідники плутають ці поняття, нечітко розуміють різницю між якісними та кількісними методами, їхніми можливостями та обмеженнями. Також проблемою є нечітке формулювання мети та завдань дослідження, коли дослідник нечітко уявляє, чого хоче досягти, що призводить до використання невідповідних методів. Недостатній аналіз літератури та існуючих досліджень призводить до ігнорування попередніх досліджень та використання застарілих методів,

обмежуючи можливості отримання нових знань. Обмеженість ресурсів, таких як брак часу, фінансування, доступу до обладнання або даних, суттєво обмежує вибір методів. Суб'єктивність дослідника, включаючи особисті уподобання, досвід та знання, може вплинути на вибір методів та призвести до упередженості результатів, а недостатня критична оцінка власних знань може призвести до використання незнайомих методів. Відсутність чітких критеріїв вибору методів ускладнює оцінку придатності методу для конкретного дослідження, а також може призвести до недостатньої уваги до етичних аспектів. Нарешті, складність поєднання різних методів, необхідного для отримання повнішої картини, вимагає від дослідника додаткових знань та вмінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування методів наукових досліджень, їх класифікації та критеріїв вибору

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7132-7287>

досліджено у працях вітчизняних науковців, таких як Білуха М.Т. [1], Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. [2], Крушельницька О.В. [6] та ін. Більш наближеною до проблематики методології наукових досліджень в обліку є напрацювання Оспіщева В.І. та Кривошей В.В. [7], праця яких присвячена технології наукових досліджень в економіці, Бруханського Р.Ф. [3], який дослідив методологію наукових досліджень в галузі бухгалтерського обліку. Питання обґрунтування вибору методу дослідження в економічній, фінансовій, аудиторській, бухгалтерській, маркетинговій та управлінській дослідницькій практиці висвітлені в праці за редакцією Мазаракі А.А. «Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація) [5]. Однак цій проблематиці присвячено менше уваги, хоча багато авторів визнають її надзвичайно актуальною.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі ключових методів дослідження з точки зору їхньої відповідності та пристосованості до вирішення облікових завдань, а також у визначенні можливих напрямів подальших наукових досліджень із застосуванням цих методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічні методологічні положення знаходять своє практичне застосування через методи

дослідження. Метод, від грецького «methodos», означає спосіб дослідження явищ та є комплексом прийомів для теоретичного чи практичного аналізу дійсності, спрямованих на вирішення конкретного завдання. Важливо, що метод, будучи результатом попередніх досліджень, водночас служить основою для подальших наукових пошуків. У широкому сенсі, метод – це спосіб досягнення цілей дослідження, тобто відповідь на питання «як здійснювати пізнання». Наявність визначених завдань наукового дослідження є передумовою обґрунтованого вибору методів, потрібних для його здійснення (рис. 1).

Завдання – це конкретизовані цілі, які допомагають досягти основної мети дослідження. Завдання можуть включати:

- вивчення теоретичних аспектів явища;
- аналіз емпіричних даних;
- встановлення закономірностей;
- розробку рекомендацій.

Методи – це інструменти та способи, за допомогою яких досягається вирішення поставлених завдань. Залежно від природи завдання, застосовуються різні методи:

- теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння) – використовуються для вивчення літератури та формування теоретичних основ дослідження;



Рис. 1. Формулювання завдань дослідження

Джерело: складено автором

– емпіричні методи (спостереження, експеримент, анкетування, інтерв'ювання) – застосовуються для збору первинної інформації;

– методи обробки даних (статистичний аналіз, кореляційний аналіз) – потрібні для опрацювання та інтерпретації результатів дослідження.

Складна методологічна структура сучасних досліджень потребує систематизації та класифікації основних методів наукового дослідження (табл. 1).

Емпіричні та теоретичні дослідження тісно взаємопов'язані, взаємодіючи у єдиній системі наукового пізнання та сприяючи взаємному розвитку. Емпіричні дослідження у сфері бухгалтерського обліку, виявляючи нові факти, стимулюють створення теоретичних концепцій і формують нові завдання, такі як задоволення інформаційних потреб користувачів, забезпечення економічної безпеки підприємств, пошук інноваційних підходів до формування облікової інформації. Водночас теоретичні дослідження, розширюючи перспективи та уточнюючи концепції, спрямовують подальший розвиток емпіричних досліджень, зокрема у напрямках уточнення предмета бухгалтерського обліку, створення моделей обліку в умовах зростання інформаційних потреб користувачів та вдосконалення облікових систем [4, с. 156].

Наукове дослідження в галузі бухгалтерського обліку являє собою систематичний процес глибокого аналізу об'єкта із застосуванням відповідних наукових методів.

У дослідженнях з бухгалтерського обліку серед емпіричних методів найбільш поширеними є спостереження, вимірювання та експериментальні підходи.

Спостереження – це цілеспрямований і систематичний процес вивчення об'єкта. Наприклад, бухгалтер збирає підтверджену документально інформацію про виконання конкретних

господарських операцій. Для досягнення ефективності спостереження повинно відповідати таким критеріям: заздалегідь сплановане (здійснюється з чітко визначеною метою); планомірне (виконується за заздалегідь підготовленим планом відповідно до поставлених завдань); цілеспрямоване (охоплює лише ті аспекти явища, які становлять інтерес для дослідження); активне (передбачає активний пошук необхідних об'єктів і явищ); систематичне (проводиться безперервно або згідно із заздалегідь визначеною системою).

Вимірювання є одним із ключових методів наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку, що дозволяє кількісно оцінювати об'єкти, процеси та явища. Суть вимірювання полягає у встановленні числових значень показників, які характеризують господарські операції або фінансовий стан підприємства. Метод вимірювання є незамінним для проведення наукових досліджень у сфері обліку, оскільки дозволяє отримати точні дані для аналізу, порівняння та узагальнення. Завдяки вимірюванням дослідники можуть розробляти нові методики обліку, перевіряти їх ефективність і пропонувати вдосконалені підходи до відображення господарських операцій у фінансовій звітності.

Експеримент – це науковий метод дослідження, який передбачає активне втручання дослідника в об'єкт або процес із метою виявлення певних закономірностей, перевірки гіпотез або отримання нових знань. На відміну від спостереження, експеримент дає змогу не лише фіксувати явища, а й цілеспрямовано змінювати умови їх перебігу, що дозволяє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. У сфері бухгалтерського обліку експеримент може бути використаний для тестування нових методик обліку, перевірки ефективності запропонованих моделей, аналізу впливу змін у законодавстві або нормативних актах на систему обліку. Такий підхід дозволяє вдосконалювати

Таблиця 1

Класифікація методів наукових досліджень

| Класифікаційна ознака | Групи методів |
|----------------------------|--|
| Методологічні рівні | – загальнонаукові; – сходження від абстрактного до конкретного; – діалектичні; – методи суміжних галузей науки; – методи окремих галузей науки. |
| Види дослідження | – емпіричні: спостереження, експеримент, тестування, моделювання; – теоретичні: аналогія, аналіз і синтез, індукція і дедукція, аксіоматика, узагальнення; – метатеоретичні: методи системного і комплексного аналізу, термінологічний підхід, періодизація. |
| Сфера застосування методів | – організаційні: порівняльний, лонгітюдний, комплексний; – емпіричні: спостереження, діагностичні, експериментальні, праксометричні; – методи обробки даних: кількісні–кореляційний аналіз, факторний аналіз, регресивний аналіз, дисперсійний аналіз, кластерний аналіз; – якісні: класифікація, диференціація, категоризація. |

Джерело: складено автором за [3, с. 91]

облікову політику підприємства, підвищувати якість облікової інформації та краще задовольняти потреби користувачів фінансової звітності.

Теоретичні методи наукових досліджень в обліку є важливими інструментами для глибокого аналізу, узагальнення та прогнозування економічних явищ. Вони дозволяють дослідникам вивчати закономірності розвитку облікових систем, формувати нові концепції та підходи до обліку, вдосконалювати методологічну базу та облікову політику підприємств.

Аналіз полягає у розчленуванні складного об'єкта на складові частини з метою вивчення їх окремих характеристик. У бухгалтерському обліку це може бути аналіз витрат, доходів, фінансових результатів або активів.

Синтез передбачає об'єднання окремих елементів у єдине ціле, що дозволяє сформувати загальне уявлення про об'єкт дослідження. Наприклад, синтез даних про фінансовий стан підприємства на основі різних показників.

Абстрагування дозволяє відволіктися від несуттєвих характеристик об'єкта, зосередившись на ключових аспектах. У сфері обліку абстрагування використовується для побудови теоретичних моделей обліку та створення стандартів, які можна застосувати до широкого кола підприємств.

Індукція передбачає перехід від вивчення окремих випадків до формування загальних висновків і закономірностей.

Дедукція – це процес виведення конкретних висновків із загальних положень. У бухгалтерському обліку ці методи використовуються для формування нових підходів до обліку, обґрунтування нових облікових політик або принципів.

Узагальнення застосовується для об'єднання окремих фактів і результатів досліджень у загальні принципи та закономірності. Наприклад, на основі узагальнення практики ведення обліку різних підприємств можна розробити єдині стандарти обліку.

Класифікація передбачає розподіл об'єктів дослідження за певними ознаками. У бухгалтерському обліку це може бути класифікація рахунків, витрат, доходів або зобов'язань. Завдяки цьому методу створюються більш структуровані системи обліку, які полегшують аналіз інформації.

Моделювання дозволяє створювати спрощені уявлення про реальні облікові процеси з метою їх вивчення та вдосконалення. Наприклад, можна побудувати модель бухгалтерського обліку в умовах автоматизації або модель обліку в підприємствах різних галузей [6, с. 89].

Досліджуючи класифікацію методів наукових досліджень за [3, с. 92] слід звернути увагу на методи окремих наукових галузей – це специфічні способи наукових досліджень, що застосовуються виключно в межах певної сфери науки.

Специфічні методи дослідження в обліку – це такі методи, що відображають особливості

бухгалтерської діяльності та спрямовані на вирішення конкретних завдань обліку. Вони дозволяють аналізувати господарські операції, оцінювати фінансовий стан підприємства, виявляти відхилення та розробляти пропозиції щодо вдосконалення облікових процесів.

Серед специфічних методів дослідження в обліку можна виділити наступні:

1. Метод балансових узгоджень базується на принципі подвійного запису, що забезпечує рівновагу активів і пасивів у бухгалтерському балансі. Балансові узгодження дозволяють виявити відхилення між фактичними та обліковими даними, аналізувати зміни у фінансовому стані підприємства.

Приклад: порівняння активів та пасивів у балансі для виявлення помилок або невідповідностей.

2. Метод рахунків і подвійного запису визначає специфічну особливість бухгалтерського обліку і використання рахунків, на яких групуються дані про господарські операції. Метод подвійного запису забезпечує відображення кожної операції одночасно на двох рахунках, що дозволяє контролювати точність облікових записів.

Приклад: відображення операцій із руху грошових коштів на рахунках «Готівка» та «Рахунки в банках».

3. Метод інвентаризації є важливим способом перевірки відповідності фактичних даних обліковим показникам. Вона дозволяє виявити надлишки, нестачі, псування активів та інші відхилення.

Приклад: проведення інвентаризації матеріальних запасів для підтвердження їх залишків на складі.

4. Метод документального підтвердження передбачає перевірку облікових даних на основі первинних документів, які фіксують господарські операції. Це забезпечує достовірність інформації, що використовується для складання фінансової звітності. Приклад: перевірка відповідності облікових записів про постачання товарів рахункам-фактурам та накладним.

5. Метод калькуляції використовується для розрахунку собівартості продукції, робіт або послуг. Цей метод є основою для визначення ефективності діяльності підприємства, прийняття рішень щодо ціноутворення.

Приклад: розрахунок собівартості одиниці продукції на основі витрат на матеріали, оплату праці та інші витрати.

6. Метод фінансового аналізу дозволяє оцінити фінансовий стан підприємства на основі показників ліквідності, платоспроможності, рентабельності, фінансової стійкості тощо. Фінансовий аналіз допомагає виявляти сильні та слабкі сторони підприємства, прогнозувати його розвиток.

Приклад: аналіз динаміки прибутку та рентабельності підприємства за звітний період.

7. Метод порівняння полягає у зіставленні різних показників діяльності підприємства за періоди, між різними підприємствами або з нормативними значеннями. Цей метод дозволяє виявити відхилення та оцінити ефективність діяльності. Приклад: порівняння витрат на виробництво у різних періодах для виявлення тенденцій їх зміни.

8. Метод групування використовується для об'єднання однорідних об'єктів обліку в групи за певними ознаками. Це дозволяє полегшити аналіз та узагальнення даних. Приклад: групування витрат за статтями для подальшого аналізу собівартості продукції.

Отже, специфічні методи є ключовими для вивчення облікових явищ, оскільки вони враховують специфіку бухгалтерської діяльності та дозволяють отримати достовірні результати. Завдяки цим методам можна забезпечити достовірність облікових даних; виявити помилки та відхилення в облікових процесах; приймати обґрунтовані управлінські рішення; вдосконалювати методики ведення обліку та складання звітності.

Висновки. Інструменти бухгалтерського обліку тісно взаємопов'язані між собою, доповнюють один одного і в сукупності формують єдиний метод бухгалтерського обліку. Конкретний вибір методів бухгалтерських досліджень залежить від специфіки зібраних даних, умов проведення роботи та поставлених цілей. Методи являють собою структуровану систему, у якій кожен з них займає певне місце відповідно до етапу дослідження, порядку застосування технічних прийомів і виконання операцій із теоретичними та практичними матеріалами.

Під час досліджень у сфері обліку може застосовуватися кілька різних методик або комплекс методів, які в процесі наукової роботи постійно вдосконалюються. Вибираючи методи дослідження, слід зважати на такі фактори:

- метод обирається залежно від характеру поставленого завдання, головної ідеї дослідження та формулювання гіпотези. Важливо визначити, чи обрані методи дозволяють глибоко вивчити сутність проблеми;
- необхідно оцінювати практичні можливості застосування обраного методу;
- пріоритет слід віддавати перевіреним і надійним методам з точки зору бухгалтерського обліку, оскільки деякі методики можуть мати певний ризик при використанні;
- важливо враховувати рівень знань, навичок та досвід дослідника, який проводить аналіз.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : АБУ, 2002. 480 с.
2. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
3. Бруханський Р.Ф. Методологія наукових досліджень : навчальний посібник. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2022. 208 с.
4. Гоголь Т. Методологія бухгалтерського обліку як напрямок наукових досліджень в інноваційній економіці. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 2. С. 151–158.
5. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація) : навчальний посібник / за ред. А.А. Мазаракі. Київ : КНТЕУ, 2010. 280 с.
6. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2006. 206 с.
7. Оспіщев В.І., Кривошеї В.В. Технологія наукових досліджень в економіці : навчальний посібник. Київ : Знання, 2013. 255 с.

REFERENCES:

1. Bilukha M. T. (2002) *Metodolohiia naukovykh doslidzhen: pidruchnyk* [Methodology of scientific research: textbook]. Kyiv: ABU, 480 p. (in Ukrainian)
2. Birta H. O., Burhu Yu. H. (2014) *Metodolohiia i orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk* [Methodology and organization of scientific research: study guide]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 142 p. (in Ukrainian)
3. Brukhanskyi R. F. (2022) *Metodolohiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk* [Methodology of scientific research: study guide]. Ternopil: Osadtsa Yu.V., 208 p. (in Ukrainian)
4. Hohol T. (2012) *Metodolohiia bukhgalterskoho obliku yak napriamok naukovykh doslidzhen v innovatsiinii ekonomitsi* [Accounting methodology as a direction of scientific research in the innovative economy]. *Visnyk TNEU – Herald TNEU*, vol. 2, pp. 151–158.
5. *Ekonomichni doslidzhennia (metodolohiia, instrumentarii, orhanizatsiia, aprobatsiia): navchalnyi posibnyk* [Economic research (methodology, tools, organization, testing): study guide]. In A.A. Mazaraki. Kyiv: KNTEU, 2010. 280 p. (in Ukrainian)
6. Krushelnytska O. V. (2006) *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk* [Methodology and organization of scientific research: study guide]. Kyiv: Kondor, 206 p. (in Ukrainian)
7. Ospishchev V. I., Kryvoshei V. V. (2013) *Tekhnolohiia naukovykh doslidzhen v ekonomitsi : navchalnyi posibnyk* [Technology of scientific research in economics: study guide]. Kyiv : Znannia, 255 p. (in Ukrainian)